

LIVETS BRÖD

Detaljbeskrivning

De helige

Predikanten Eliel Pettersson körs från bygden upp mot Finnskogen av en skjutspojke och anländer så småningom till Finnmora.

En septemberafton i början av århundradet färdades en resande genom den stora bergslagssocknens utmarker. Trillan hade lämnat bakom sig åkrar och gården, mejade och nakna i den sista kvällssoln; märren lunkade uppåt backarna och bakom den vidgades bygden, gyllene djup och mörkkransad i hösten, med sjöarnas blänk av stål kring röda byar som bar namn av bot och soning i gången tid.

Resenären vände sig om bredvid skjutspojken. Aftonrodnaden slocknade i Björksjöns vatten, hässjornas skuggor sträckte sig långt över lindorna. Men från näset på andra sidan glimmade ännu sockenkyrkan, myndig och bred som den gamla bergsmansbygd i vars mitt den står.

Nejden hade haft det liv därnere som luften ger när den bär med sig röster och ljud över öppna fält. Nu körde de upp i skogen och det vart så tyst att kampens tunga hovslag, skjutskärrans ovilliga gnissel liksom dämpades och blev borta. Långsamt sackade de gulnade skogarna bakefter, björkhult och hagar, där skatorna höll kvällskonselj, ensamma stugor med spiselden glimmande i rutan. Rökarna steg högt, det var grått, det blev mörkt; bortom glesa stilla lövflor bleknade himlen till frost och natt.

Men skogen vek på nytt åt sidan; kring kronvägen öppnade sig ännu ett hörn av bygd, härbren och gårdar på tunen, svarta slaggvarp vid ett blänkande nor. Det var en hytta; härdarna blossade rött genom öppna dörrgap; slaggor klingade som signaler i skymningen.

Kärran lämnade även detta bakom sig.

De följde en dunkel sjöstrand med dimmiga mossar på avstånd. Så begynte märren knoga uppåt och de kom in i storskogen. Mörkret låg tungt mellan furorna; tystnaden djupnade och mumlade i örat som ett sus och en sång av entonigt strömmande vatten.

Ett gnäggande av märren väckte honom. Han visste inte hur länge han hade slumrat, han sträckte på sina stela leder, såg yrvaket en stor stjärna som tindrade över vägen. Skogen hade vikit undan, de rullade fram högt, tyckte han, under ett gnistrande valv, i en susande nattvind. Det kom en fläkt av rök, av hö och fähus. Hästen föll i trav, stjärnan framför dem blinkade, växte och fick ett skimmer kring sig. Med ens förstod han att det var en lampa, ett ensamt fönstersken som välkomnade honom, färdemannen från en annan kust.

Gnistor virvlade över svarta grantoppar. En grindport skymtade, skjutspojken höll in hästen och hoppade ner. En dörr öppnades och släppte ut ett suddigt sken kring en otydlig, litet böjd gestalt.

Predikanten klättrade stelbent ur kärran. Han tog ett steg mot trappan och hörde med framkomstens lättnad en stilla allvarlig röst som bröt litet på dialekt och sade:

– Välkommen, pastorn.

I–VI. Pettersson tas emot av skolläraren Natanael Lind, och man diskuterar lördagens möte och de besvärliga förhållandena där på skogen. Det visar sig att skjutspojken heter Benjamin och är son i huset, och Benjamin blir nu ombedd att spela lite på sin fiol, men musiken tar sin egen väg och hamnar till slut i en vild polska som Natanael stoppar.

Vid mötet talar Pettersson om synden och utanför rasar stormen. Det är meningen att Benjamin, som mår dåligt av religiositetens förtryck, ska spela, men på grund av att några fridstörare tränger sig in blir framträdandet inte av. Petterssons besök är i alla fall en stor framgång, och Natanael kör honom tillbaka. Dock får denne rådet att inte låta Benjamin välja predikantens törnebeströdda bana.

VII–X. Benjamin hugger klyp tillsammans med bröderna Gunnar och Samuel, men han förlorar sig ofta i tankar, och arbetet blir lidande. Vid torrvedsbrasan och kaffet samtalar han med bröderna, bland annat om faderns Amerikaplaner.

Till kvällen går han in till farmodern, Johanna Ersdotter, som ligger gammal och blind i kammaren, och läser för henne ur Jobs bok. Benjamin är rädd för henne – och för orden. Johanna börjar sedan tala osammanhängande om vintern sextiofyra, då hon var tvungen att gå ut och tigga, med barnen inlåsta i pörtet. Benjamin känner sig som i en grav, där han står med pannan tryckt mot fönsterrutan.

Ordet

Benjamin ger sig ut att lägga nät i en skogstjärn, och hela tiden grubblar han över den straffande guden. Han hamnar som i feberyrsel när dimman lättar, ekan stöter mot en sten, och en gammal man med långt skägg tilltalar honom: ”förneka och försvära ska du; förspotta och förtrampa.” Efteråt vet han inte vad som varit verklighet och vad dröm.

XI–XIII. Augusta från Kangas är på besök hos Benjamins mor Gustava. Gustavas kristendom är nåderik, men Augusta tror inte på nåd utan anledning. Jesus kommer bara när man bjuder honom komma. Benjamin får order att hämta in ved och hamnar åter i ett slags trans, och när fadern och bröderna återvänder från skogen känner han sig annorlunda dem och sämre. Ett besök hos den vittbefarne handelsmannen Jan Petter innebär en stor lättnad. De pratar om Amerika och om trollkarlar som Per Larsa i Sumra.

XIV–XX. När Augusta gett sig av skickas Benjamin efter i ett ärende, och på grund av den långa vägen förutsätts det mer eller mindre att han ska övernatta hos henne. Men Benjamin vill inte stanna utan går iväg i mörkret, och snart har han råkat vilse på de förrådiska myrarna. Plötsligt ser han en eld mellan träden. Det är Jan Petter, Per Larsa och Stor Anders som tjuvslaktar en älg. Benjamin följer dem till deras övernattningsstuga, och förvirrad av sprit ligger han och lyssnar till deras tal vid elden om vidskepelse och svartkonst. Till slut skriker han av ångest och sjunker in i medvetlöshet.

När han vaknar är han ensam. Han går ut, men plötsligt står Per Larsa där och knuffar in honom i en bastu och låser dörren. I värmen ser han nya syner, och konturen av en flickkropp skymtar förbi.

Väl hemkommen möts han av beskedet att han ska skickas i förväg till Amerika.

Nådens ordning.

Natanael meddelar modern att det inte längre är aktuellt med någon Amerikaresa, för breven från Benjamin inger inte något hopp om att det finns någon tillvaro för dem där. Nu gäller det bara att ordna med biljetten hem.

XXI–XXV. Benjamin kommer hem från Amerikafärden strax före ju, kall och frysande och med skavsår på fötterna.

En tidig februarimorgon far han med Gunnar ner mot bygden. Han läser för konfirmationen och bor inkvarterad hos en moster i Norrhammar, och nu har han varit hemma i Finnora till helgen. Liggande på kollasset under stjärnorna tänker han tillbaka på den tid som gått sedan hemkomsten, och på Jan Petters råd att sätta ihop en berättelse om indianerna där borta.

Benjamin klarar sina uppgifter bra, och mest är det utantillsvar som prostens vill ha. Han ser, i samband med förhöret, Henrika, dottern till Per Larsa i Sumra, le ett litet leende mot honom, och han påminner sig glimten av en flickkropp den där gången i bastun. Efteråt tar han mod till sig och går fram till henne och följer henne ett stycke på väg – även hon är inackorderad. De kommenterar prostens antydan att Benjamin kanske också borde bli präst, och båda avvisar tanken.

XXVI–XXVII. Ute med Jan Petter på nätfiske i Stensjön tar Benjamin upp det där Jan sade om skrivande, och uppenbarligen är han både intresserad och tveksam. Jan Petter skojar också lite om Henrika, och klart är att skvallret löper.

Dagen före konfirmationen smyger Benjamin ut och drar sig mot dansbanan. Han söker Henrika, men inte förrän han gett upp och är på väg tillbaka, möter han henne.

De sätter sig på en bänk och Benjamin känner hennes närhet, men det stockar sig

för honom, och han kan inte göra det som hon uppenbart förväntar sig. Han tar henne om livet men släpper henne plötsligt, och hon springer iväg efter en håfull nigning.

XXIX–XXXIII. Johanna sjuknar in fram mot hösten, och för Natanael blir det en svår tid, för det är bara han som duger att sköta henne. Augusta kommer på besök till nyår, och den natten dör Johanna.

Snart går färden ner mot kyrkan, och Benjamin är mycket villrådig inför de egna känslorna, men han får en plötslig insikt kring vad det innebär att vara död och konsekvensen härav. Livet är att ”ge sig själv till spillo för ett annat”. Livets bröd. Snart står man så vid graven och färdas sedan hem på det granrisklädda slädflaket.

I maj håller Natanael auktion på Johannas få ägodelar, och dit kommer Per Larsa och Henrika. Spänningen mellan byskolläraren och trollkarlen är tydlig, och mycket mer kontakt än ett ”Jo, vi träffas väl” får inte Benjamin med Henrika.

Medan han tittar igenom auktionsprotokollet tänker Natanael tillbaka på de tre åren sedan Eliel Petterssons besök och på sitt eget liv från barndomen i pörtet och framåt. Och han tänker på de många som nu är döda. Vad tjänar allt till? Hopplösheten finns där, men den lugna Gustava ger tröst.

Jan Petter ger nya råd vad gäller skrivandet, det gäller bara att ha självförtroende, för egentligen är det ingen som kan någonting. Men någonting rör sig verkligen någontans hos Benjamin. Än är det ingenting, precis som Jan Petters plock på fiolen, men...

Beredelse

Natanael har nu sagt upp sig som skollärare och, med familjen, tagit ett kolartorp vid det än mer avsides belägna Mårtbacken.

XXXIV–XXXVII. Vid en paus under ett av flyttlassen uttrycker Gunnar inför Benjamin sin misstro inför hela projektet. Folk skrattar åt lärarfamiljens dårskap. Det är duggrekn och gökarna gal när de kommer fram och tas emot i stugan av Natanael och Gustava.

Benjamin besöker ibland lärarinnan Elna i det relativt närbelägna Finnkullen, och Elna är lite kritisk inför hans förutsättningslösa skrivande. Man måste ju ha betyg för att kunna, och man måste gå igenom seminariet.

Vid det hopplösa och tunga arbetet med att resa milor betänker Benjamin det Elna sagt och inser att hon har rätt. Han drömmer sig bort medan Gunnar kör iväg efter mer virke. Gunnar däremot är mer intresserad av att prata om Amerika, där kanske lösningen ur det här eländet finns.

Han hade tänkt på det mycket, hur hon hade sagt, Elna. Han hade förstått att hon hade rätt. Skriva, det kunde en inte med sådana händer, och för resten kunde en det inte, för en hade inte gått på seminariet, och skulle aldrig gå på seminariet. Men resa in grova klumpar på milor, det kunde en inte heller, inte med sådana händer. Vad kunde en då?

Benjamin Lind såg sig omkring från stubben med stora vädjande ögon.

Elna i Finnkullen hade rätt. Men hon visste inte vad han var dömd till, det är så sällan dom vet vad en är dömd till. Han kunde inget, han var en onyttig. En sån där... en sån där stackare. Det hade ju också Gunnar sagt eller menat, när han sagt det där nyss, om skollärare som slår sig på bonderi. Skollärare med odugliga söner, vill säga, för han var bara en fattig fars oduglige son. En sådan som inget duger till och alla får spotta på, både såna som kör in och reser milor och såna som har gått på seminariet. Varför hade Gud gjort en sådan, om han fanns, och var det inte bästa beviset på att Gud inte fanns, att människor blev gjorda sådana att de inte dög någonting till? Han visste ju inte, men av vad han hade läst i böckerna tyckte han ju att han hade förstått att bara sådana som dög till någonting var skapade att leva. De andra skulle gå under, det var livets lag.

Han tänkte på en kväll för inte länge sedan, då han suttit och tittat i det han skrivit sen han kom tillbaka från Amerika. Det var ingenting med det, hade han tyckt, det var bara prat, bara skrivet, och han hade tänkt på hur Elna sagt, att i alla fall så kunde han ju inte skriva. Han hade sett för sig hennes höghalsade, stramande klänning och bläckfläcken hon hade på fingret och det lilla bestämda lärarinneansiktet, när hon sade att han skulle bli nånting riktigt. Hon visste så väl, Elna, hur det skulle vara, för det visste hon väl?

Han hade frågat sig det, han hade suttit lutad över alla de skrivna pappren och känt en

sådan hopplöshet; han hade suttit så tungt fördjupad i den. Men då hade det stigit i den som en oändligt avlägsen klang, så sorglig på en gång och sjungande av glädje, och han hade kommit att tänka på det matthylta och främmande i Henrikas ansikte och hennes vetande och spefulla löje och dunkelheten i hennes ögon; han hade tänkt samtidigt på dem båda, Elna och Sumra Henrika, och han hade tyckt att vad den ena var, det var inte den andra och om den ena hade rätt kunde inte den andra ha det. Vad Henrika var, inte var hon som Elna Eriksson i Finnkullen, och då...

XXXVIII–XLI. Vid ett nytt besök hos Elna kan Benjamin presentera henne för En blå bok, som han fått sig tillsänd av Strindberg själv. Elna är lite reserverad inför Strindbergs omtalade vulgaritet och kvinnohat. Men hennes omsorg om Benjamin är djup – och systerlig.

Inspirerad av Elna sätter sig Benjamin ner och skriver brev till Jan Petter om ett lån av 500 riksdaler. Med den summan skulle han kunna gå på seminariet och komma bort från det grovarbete som han känner att han inte klarar av. Men brevet blir aldrig avsänt.

I stället beger han sig i skymningen till August Johans koja för att hjälpa till vid kolningen – utan biträde av denne skulle de för övrigt aldrig ha klarat av arbetet. Kaffepannan kommer på och August lirkas in på det oförklarliga och på vidskepelsens gestalter. Mot natten på granriset tänker Benjamin på sitt skrivande och på Elna men hittar inga svar. Inga andra än snön som singlar ner.

XLII–XLIII. I maj är han på nytt på väg till Elna, som han i någon mån jämför med minnet av Henrika. Det besked han har att ge Elna är att han ska få börja hålla nykterhetsföredrag och därmed resa bort för en tid. Elna är uppenbart sorgmodig vid avskedet. Uttalat blir att hon nog tänkt hjälpa honom med sina sparmedel, och att hon kanske bort glänta lite på dörren till kammaren.

Fåfång gå

Benjamin besöker bokförlaget Dagen i Klara, för att se hur det gått med hans manuskript, men blir refuserad på grund av språket, råheten och tristessen bland annat. Efteråt står han en stund vid Strömmen – och världen är död för honom.

XLIV. Efter att i alla fall fått pengar för en dikt summerar han, gående på Drottninggatan, sitt liv under de senaste åren. På ett antikvariat köper han en volym Baude-laire och ser sedan tågen rusa iväg upp mot ödemarken.

XLV–XLVII. I april är han tillbaka i föräldrarnas lilla stuga i Olsa, men med skrivandet går det dåligt, och han känner att han parasiterar på fadern, som med sitt skoppliggande hör till de fattigaste bland de fattiga.

Det är dans uppe i Finnmora by den här kvällen, och Benjamin träffar på Henrika när han släntrar iväg dit uppåt. De går avsidet vid en paus i hennes dansande, och Benjamin vältrar ur sig all förtvivlan över sin otillräcklighet.

XLVIII–L. Senare ger honom Hellings Kalle rådet att förlita sig på tron – vilket Benjamin inte kan – och höra sig för på kontoret om något skrivarbete.

Till sommaren får Benjamin hjälpa till hos Jan Ers Lars med höbärgningen, och han har fiolen med sig – och sin förtvivlan. Nu sitter han vid en ladudörr med fiolen bredvid sig i gräset, och tänker på att han nu återsett Henrika. Men plötsligt är hon där igen och drar in honom i ladan, upp på höskullen.

Men hon tog hans hand, hon drog honom upp till sig på tröskeln, det doftade dövande av höet, hon smög sig mot honom, hon darrade litet, hon doftade solvarm hud, hår, örter. Hennes läppar var mörka, halvöppna, hon slog ner ögonen. De kysstes. Det var som om det brusat en sång i honom, den gjorde honom yr och rusig. Månen hade kommit fram, gul, hängande tung över svarta skogen; Kersonas myrar, Mattao berg var bara ett djupt varmt dunkel. De kysstes igen, sökande, andlöst. Han lutade sig mot dörrgåten, han andades häftigt, han tog hennes hand, hennes fingrar, han flätade sig in i dem, hennes ögon var stora, glänsande, hennes ansikte hade ett mörkt hängivet allvar.

— — —

Han såg henne nu, vilande i en strimma månljus. Ögonhårens frans, de halvöppna läpparna, mörka och fuktiga som om de druckit. Han andades lite brutet. Han såg i en strimma månljus hur hon låg med armarna under nacken i höet, han såg det vita ansiktet

och den nakna runda skuldran som stack fram ur tröjan och det dunkelt ludna i armhålan; ansiktets mjuka vithet och det mörka där i hennes armhålor. En skål, ett käril: Djur och ande, ande eller djur? Detta han såg och inte såg, det var det han begärde. Det jungfruligt vita, det mörka och kroppsliga, det var vad han såg, det var där och var inte där, han hade varit nära det nyss, det hade varit i honom, men han kunde inte nämna det, han kunde bara känna det; det var i hans hjärta, i hans ögon, det var i denna mörka vilda galenskap och det var inte... det var inte där... Djur, ande?

LI. Plötsligt, uppe på vindskammaren i Olsa, kommer orden till Benjamin. Efteråt går han ut på gården i sommarnatten och ser upp mot stjärnorna, så småningom i sällskap med Natanael som förtröstansfullt citerar – Jag är livets bröd.

Epilog

Benjamin vandrar genom bygden på väg till Den Röda Skolan. Han tänker på den egna boken som just kommit ut, och han tänker på det sista mötet med Henrika. Hon är förlovad nu, men ändå betygade de varandra kärlek, och hon fick ett exemplar av boken av honom. Till slut visade han den även för fadern.

© Tommy Danielsson